

historicus Wim Hoogeland zijn werk uitstekend gedaan heeft. Ik struikelde slechts over een paar details zoals het ontbreken van jaartallen bij een opsomming van pachtprijzen (p.144) en de opmerking dat “Toen de oorlog uitbrak” een deel van het terrein bij het kasteel werd afgezet om plaats te maken voor een lanceerinrichting voor V-1's terwijl die V-1's pas tegen het einde van de oorlog werden ingezet. Een nadeel is verder dat uitgevers als Waanders blijkbaar eisen dat in dergelijke boeken geen voetnoten mogen worden gebruikt.

Inhoudelijk geeft het boek een uitstekend beeld van de Bentinks op Schoonheten, maar goede vraagstellingen ontbreken evenals een kritische reflectie op de geschiedenis van huis en bewoners. Dat neemt niet weg dat het gebodene voor de adelsgeschiedenis relevant is. Een voorbeeld daarvan is de ontstaansgeschiedenis van het landgoed in de 17^e eeuw. Schoonheten was in de 17^e eeuw met zijn systematische ontginning van heidevelden en bijbehorende geometrische landschapinrichting met een geometrisch lanenstelsel vrij uitzonderlijk in Oost-Nederland. Interessant is daarbij dat dit voor een belangrijk deel mogelijk was door het semi-legaal ontginnen van woeste gronden. In de economisch-historische literatuur wordt vaak op voorhand aangenomen dat ontginningen door boeren werden ondernomen zodat op lange termijn in de 17^e en 18^e eeuw de bezitsverhoudingen in Overijssel verschoven ten nadele van de landadel. Wat er rond Schoonheten gebeurde staat, ook al was de schaal waarop dit gebeurde niet allemaal, haaks op deze gedachte. Systematisch onderzoek hiernaar ontbreekt eigenlijk maar bij de veronderstelde passiviteit op ontginningsgebied van de adel (die eerder al voor wat betreft de Veluwe

adel is ontkracht) kunnen toch vraagtekens worden gezet.

De maatschappelijke mobiliteit van sommige leden van de familie is ook opmerkelijk. De carrière van Rudolph Bentinck (1913-1989); een carrière die maar ten dele beantwoord aan het beeld dat mensen hebben van de werkkring van edelen. Rudolph was in zijn leven zowel drukker, bankdirecteur, commissaris van een aantal ondernemingen als ‘hereboer’, dat wil zeggen dat hij zich o.a. onledig hield met het fokken van kalkoenen, het houden van everzwijnen (die werden gevoerd met de overbodige kuikens uit de fokkerij) en meststieren. Een veelzijdig mens.

De waarde van het boek is verder gelegen in de ondersteuning aan de huidige bewoners die zich veel moeite getroosten dit erfgoed in stand te houden. Ik vermoed dat deze papieren rondleiding door de geschiedenis van huis en bewoners (want daar heeft het boek nog het meeste van weg) daar zeker aan kan bijdragen.

Wybren Verstegen

HERINNERINGEN AAN VERWOLDE

F. W. M. H. Bonger – van der Borch van Verwolde, *Herinneringen aan Verwolde en zijn bewoners in de tijd van mijn jeugd* (Alphen aan den Rijn Stichting Nederlandse buitenplaatsen en Canaletto/Report-Holland, 2006, 71 p., ill).

Hoe zou het zijn om op te groeien in een prachtig huis van een adellijke familie aan het einde van de negentiende eeuw? Françoise Wilhelmine Marie barones van der Borch van Verwolde geeft antwoord op deze vraag in een in 2006 gepubli-

ceerd boek. In 52 pagina's wordt de lezer rondgeleid door haar jeugdherinneringen op het landgoed Verwolde in het Gelderse Laren. Hoewel de memoires recentelijk zijn uitgegeven, werden ze al in de jaren zestig door de barones op papier gezet. Het verzoek hiertoe kwam van haar neef die in deze periode met zijn gezin op Verwolde woonde. Met de publicatie van haar verhaal hoopt de huidige eigenaar van het landgoed, de *Stichting Vrienden der Gelderse Kaste-len*, nieuwe bezoekers te verwelkomen op de sinds 1982 voor het publiek opengestelde buitenplaats. Maar in hoeverre weet deze reis door het verleden mensen te boeien en zal de stichting haar doel daardoor bereiken?

De introductie door J.C. Bierens de Haan lijkt in eerste instantie niet veel goeds te voorspellen voor het toekomstige bezoekersaantal. Na een korte levensbeschrijving van de barones gaat de hoogleraar in op de "ingrijpende verbouwingen" aan huize Verwolde die vanaf 1926 plaatsvonden. Er werd bijvoorbeeld een nieuwe toren toegevoegd. Daarnaast zou de aanleg van de centrale verwarming, de elektriciteit en de bouw van een heuse personenlift voor "enorme veranderingen" in huize Verwolde zorgen. Ook de tuin werd opnieuw aangelegd in 1926. De logische vraag die bij mij opkomt na het lezen van al deze aanpassingen is in hoeverre het huidige landgoed nog steeds overeenkomsten vertoont met dat aan het einde van de negentiende eeuw. Maar deze vergelijking zou volgens Bierens de Haan niet centraal moeten staan bij een bezoek. Hij daagt de lezer uit om op zoek te gaan naar de sfeer uit de periode die de barones zo goed zou hebben vastgelegd. De suggestie overtuigt me niet helemaal, maar het maakt me wel erg nieuwsgierig naar de memoires van de barones die

Françoise van der Borch van Verwolde op 2 ½ jarige leeftijd in 1889. Zij is de schrijfster van de 'Herinneringen' (uit: F. W. M. H. Bongers – van der Borch van Verwolde, *Herinneringen aan Verwolde en zijn bewoners in de tijd van mijn jeugd*, Alphen aan den Rijn 2006)

worden beschreven in het volgende hoofdstuk.

De barones heeft de haar herinneringen ingedeeld in vijf onderwerpen: het huis Verwolde, de bewoners, de leefwijze, de gasten en het personeel. De meeste pagina's worden gewijd aan het huis en haar bewoners. Ook hier staan de verbouwingen en de inrichting van het huis centraal die werden uitgevoerd na de komst van het gezin in 1890. De levendige beschrijving van de barones maken de lezer al snel bekend met de inrichting van het huis. Haar ouders speelden bij de veranderingen uiteraard een prominente rol. De verwijzing naar hen is echter niet

altijd consequent. Gedurende de rondleiding worden ze grotendeels aangeduid met de woorden “mijn vader” en “mijn moeder”. Maar op pagina’s 16 en 17 worden ze ook “grootpapa” en “grootmama” genoemd. Het gebruik van deze termen kan verwarring geven. De benaming wordt echter duidelijk als met bedenkt dat de opgeschreven teksten oorspronkelijk voor haar neef waren bedoeld. De ouders van de barones zijn aldus de grootouders van haar neef.

Behalve haar ouders worden ook de overige familieleden besproken. Hieruit blijkt dat de meerderheid van hen niet erg geliefd was bij de barones. Maar in plaats van een klagerige toon aan te slaan bij de beschrijving van hen, blijkt de schrijfster te beschikken over een gezonde dosis humor. De groep verwanten worden namelijk allen beoordeeld op hun karaktereigenschappen en intelligentieniveau. Tante Willemien was bijvoorbeeld “goedig, maar dom”. Ome Arend was “verzuurd, lastig en niet vriendelijk voor zijn zuster”. Hieruit concludeert de barones dat hij niet intelligent kon zijn. Maar de meeste moeite had ze met oom Paul, een broer van haar vader. Hij wordt herhaaldelijk geportretteerd als iemand die jaloers, zuinig en ondanks zijn beperkte verstand een grote invloed had op haar vader. Het “vieze koffiekleurkje” van de wanden in de kinderkamer en de onpraktische plaatsing van de badkamer tussen de keuken en strijkkamer waren daarvan het resultaat.

Of de slechte indruk van sommige familieleden ook een van de redenen was waarom zij elkaar niet vaak zagen blijft onduidelijk in de rondleiding. De barones geeft wel andere verklaringen. De door haar genoemde geïsoleerde ligging van Verwolde gecombineerd met de geringe mobiliteit vormden ongetwijfeld

belangrijke factoren. Het meest gebruikte vervoersmiddel van het gezin was het rijtuig met paarden. De korte afstanden werden te voet afgelegd tot de komst van de fiets aan het begin van de twintigste eeuw. Hoewel de familieleden elkaar niet vaak zagen, werd er wel degelijk veel gecommuniceerd met elkaar. Dit gebeurde aan de hand van de vele brieven die op Verwolde aankwamen en werden verzonden. Daarnaast werd er iedere jaar op oudejaarsavond een reünie gehouden. Ook de verjaardag van de moeder van de barones werd groots gevierd en vormde een gelegenheid om elkaar weer te zien. Voor de voorbereiding van dergelijke feesten werden alle personeelsleden van Verwolde ingezet.

Het landgoed kende een groot aantal medewerkers voor het onderhouden van de plaats, de tuin en het huis. Hoe groot de staf precies was wordt niet helder tijdens de rondleiding, maar het moet toch aanzienlijk zijn geweest. Er waren personen verantwoordelijk voor de administratie, de boerderij, de jacht, de tuin, de koets, het poetswerk, het eten, de linnenwas, de opvoeding van de kinderen etc. Sommige personeelsleden werden tijdelijk ingehuurd, zoals de huisnaaister die eens in de maand een paar dagen langskwam. Anderen hadden verschillende verantwoordelijkheden op het landgoed. De barones denkt met veel goede herinneringen terug aan degenen die in dienst waren bij de familie en weet over hen nog diverse grappige anekdotes te vertellen.

Na de verhalen over het personeel worden in het volgende hoofdstuk nog enkele wijze woorden door de barones weergegeven. De woorden werden uitgesproken op haar tachtigste verjaardag in 1967. De plaatsing van het betoog in het boek is echter merkwaardig. Met haar redevoering wilde de barones de jeugd

stimuleren om het leven in eigen hand te nemen en gebruik te maken van hun keuzevrijheid op dit gebied. Hierbij verwijst ze naar haar jeugd waarin die mogelijkheid aanzienlijk kleiner was. Deze weergegeven belemmering sluit echter totaal niet aan met voorafgaande hoofdstuk. De memoires gingen juist uitsluitend in op het zorgenloze leven op het landgoed. De plaatsing van de toespraak zou daarom veel logischer zijn geweest na de introductie van Bierens de Haan die dit onderwerp wel bespreekt. Dit gegeven wordt versterkt door het laatste deel van het boek: de index. Hierin worden alle namen van familie en vrienden weergegeven die tijdens de rondleiding ter sprake kwamen. De namen worden aangevuld met een korte beschrijving van de personen en hun relatie tot de barones. De lijst is een mooie toevoeging, maar het zou logischer zijn geweest deze direct na de memoires over Verwolde te plaatsen en dus niet na een toespraak over de beperkingen die de barones in haar leven heeft gekend.

Ondanks de misplaatsing van de redevoering en het ontbreken van enkele kaders geeft het boek een prachtig sfeerbeeld van een adellijke familie. Niets is aan het oorspronkelijke verslag uit de jaren zestig veranderd. Maar de barones maakt een terechte en niet onbelangrijke kanttekening bij haar verhaal. De opgeschreven herinneringen kunnen namelijk niet helemaal overeen komen met de werkelijkheid. Ze zijn beïnvloed door de wijze waarop de barones haar leven beleefde als kind en dus bevatten ze veel kinderlijke interpretaties. Bovendien zijn sommige herinneringen gebaseerd op verhalen die ze heeft gehoord van andere familieleden. Dit kan betekenen dat details overdreven kunnen zijn. Het is een probleem dat zich vaak voordoet bij

oral history. Maar dat betekent niet dat het verhaal van de barones fictief is.

De memoires geven een prachtig tijdbeeld van het verleden. Bovendien is het prijzenswaardig te noemen dat de barones op tachtigjarige leeftijd haar herinneringen op een heldere wijze en met humor weet te verwoorden. Dit maakt het werk tot een afwisselend en boeiend verslag die voor een brede doelgroep toegankelijk is. Iedereen met een interesse in adelsgeschiedenis mag dan ook de virtuele rondleiding van barones Van der Borch van Verwolde niet missen. Of menigeen na het lezen van het boek ook een bezoek zal brengen aan het gemoderniseerde huis om de sfeer van de negentiende eeuw te vinden is moeilijk te voorstellen. De barones kan ons hierin niet adviseren. Zij stierf in 1975 op 88-jarige leeftijd. Maar dank zij deze publicatie blijven haar memoires voortbestaan en levert het boek een waardevolle bijdrage aan de beeldvorming van het leven van de adel aan het einde van de negentiende eeuw.

Wilma van den Brink

INTERVIEWS MET BELGISCHE KASTEELHEREN

Erlend Hamerlijnck, *Een nobel doel. Maak kennis met de adellijke kasteelheren in België* (Tielt: Lannoo, 2005, 180 pag., ill.)

De architect Hamerlijnck heeft een aantal interviews met eigenaren en bewoners van kastelen in België bewerkt tot een boekje. De gegevens heeft hij niet gegroepeerd per kasteelbewoner, maar in de thematisch geordende hoofdstukken komt men telkens de bevindingen van de verschillende kasteel-eigenaren tegen. De hoofdstukken hebben titels gekregen